

SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDE PERTEV PAŞA KOLEKSİYONU'NA AİT 00002 ENVANTER NUMARALI KUR'AN-I KERİMİN CİLD ÖZELLİKLERİ

Bookbinding Properties of the Qur'an-ı Kerim With 00002 Inventory Numbered Belonging to Pertev Pasha's Collection at the Suleymaniye Manuscript Library

M. Alperen ÇİĞDEM*

Makale Geliş Tarihi: 27.01.2020

Makale Kabul Tarihi: 12.03.2020

Özet: Tarih boyunca atalarımız sanatın her alanında olduğu gibi kitap sanatları alanında da var olmuş ve bunun neticesinde ince ruhlu, duygusal ve görkemli sanatçılar yetiştirmişlerdir. Türk kitap sanatlarının gelişmesinde önemli rol oynayan bu sanatkarlar, Allah'ın varlığını ve sevgisini eserlerinde, özellikle de Kur'an-ı Kerimlerdeki yazı ve süslemelerde uygulayarak hissettirmek istemişlerdir.

El yazması eserlerin önemli kısmını oluşturan Kur'an-ı Kerim süslemelerinin en erken örneklerine VIII. ve IX. yüzyıllarda rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim bezemeciliği, bu dönemden itibaren gelişerek devam etmiş ve XVI. yüzyılda zirveye ulaşmıştır.

Çalışmamıza konu olan eser ise XVI. yüzyıla ait olup Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Onlarca eser arasından seçilen 00002 envanter numaralı Pertev Paşa koleksiyonuna ait el yazması Kur'an-ı Kerim kitap sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan cilt sanatı açısından değerlendirilmiştir. Klasik üslupta tezyinatı yapılmış olan ve klasik dönem özelliklerini bünyesinde bulunduran eserin cildi yazı, desen, renk, motif ve üslup özellikleri bakımından ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleymaniye, Kur'an-ı Kerim, El yazması, Hat, Tezhip, Cilt.

* Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, Tezhip Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, alp1789eren@gmail.com

Bookbinding Properties of the Qur'an-ı Kerim With 00002 Inventory Numbered Belonging to Pertev Pasha's Collection at the Süleymaniye Manuscript Library

Abstract: Throughout history, our ancestors existed in the field of book arts as in every field of art, and as a result, they trained fine-spirited, emotional and magnificent artists. These artists, who played an important role in the development of Turkish book arts, wanted to show the existence and love of God in their handiworks, especially with the writings and ornaments in the Quran.

It is possible to come across the earliest examples of the Quran ornaments, which constitute a significant part of the manuscripts, in the 8th and 9th centuries. Development of the Qur'an ornament has continued since this period and reached its peak in the 19th century.

The subject of our study belongs to the 16th century and is located in the Süleymaniye Manuscript Library. The Quran with 00002 inventory numbered belonging to the Pertev Pasha collection, which is selected from dozens of works and has an important place in the book arts, was evaluated in terms of binder art. The bookbinding of the Quran, which was ornamented in the classical style and has the characteristics of the classical period, was examined in terms of writing, pattern, color, motif and style features.

Keywords: Süleymaniye, Quran, Manuscript, Calligraphy, Illumination, bookbinding.

Giriş

Müslümanlar İslam coğrafyasında tarih boyunca sanatın her alanında birbirinden değerli sanatçılar yetiştirmişlerdir. Bu alanlardan biri de hiç şüphesiz kitap sanatları olmuştur. Müslüman sanatkârlar, Allah'a olan bağlılıklarını, sevgilerini ve dine duydukları saygıyı eserlerinde, özellikle de Kur'an-ı Kerimlerdeki tezyinatlar da en güzel şekilde göstermişlerdir. Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in dışında dini, ilmi ve edebi binlerce eseri yazmış ve en güzel şekilde süslemişlerdir. Şaheser sayılabilecek seviyede eserler veren ustaların eserlerini en iyi şekilde korumak ve gelecek nesillere aktarmak bu müstesna ülkenin bir bireyi olarak hepimizin boynunun borcudur.

Bu bağlamda ülkemizde kurulan kütüphaneler, müzeler, arşivler ve özel koleksiyonlar bu görevi öncelikli olarak üstlenmişlerdir. Bahsi geçen kurum ve kuruluşlar bünyesinde yüzbinlerce el yazması eser koruma altına alınarak muhafaza edilmektedir. Kamu kurumlarında ve özel koleksiyonlarda bulunan bu nadide eserleri herkesin görme şansı yoktur. Dolayısıyla bu eserlerin gün yüzüne çıkması izleyicisiyle buluşturulması ve literatüre katılması önemlidir.

Bahsi geçen kütüphaneler arasında Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi bünyesinde barındırdığı binlerce nadide el yazması eserle önemli bir yere sahiptir.

Süleymaniye Kütüphanesi medreselerin ve İstanbul'daki birçok kütüphanenin birleşmesi ile oluşturulmuştur. Evkaf Nezâreti birçok eseri muhafaza etmek ve bir araya toplamak için yeni kütüphaneler ve vakıflar kurdular. 1914 yılında Medresetü'l-Mütehassısîn'e devreden Sultan Selim eserlerin daha iyi korunmasını sağlamıştır (Kaya 2010).

Eserlerin ve kitapların Süleymaniye kütüphanesinde toplanmasından sonra Medresetü'l-Mütehassısîn'den alınarak Süleymaniye camii içindekilerle birlikte külliye'nin ikinci bir medresesi oluşturulmuştur (Kaya, 2010).

Süleymaniye Kütüphanesi resmi olarak 1918 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Kütüphane, araştırma ve ihtisas kütüphanesi olması yanında aynı zamanda eski yazma eserler merkezidir. Kütüphane içerisinde her biri ayrı bir bölüm halinde tasarlanmış 85 vakıf kütüphanesinden toplanan eserler mevcuttur (İstanbul İl Yıllığı, 1967).

Arapça, Türkçe, Farsça ve Arap harfleri ile yazılan birçok kıymetli eser Süleymaniye Kütüphanesinin bünyesinde toplanmıştır. İslam coğrafyasında yazılan bu eserlerin korunması, ciltlenmesi ve bir düzen içinde hizmete sunulması bu kütüphaneyi merkez haline getirmiştir. Süleymaniye kütüphanesinin ismi içinde bulunduğu camii ve külliye'den esinlenerek verilmiştir (Keskinel 2012).

72.442 adet yazma eser ile birlikte toplam 134.853 adet eser bulunan Süleymaniye kütüphanesinde hat, tezhip, cilt, minyatür ve ebru gibi geleneksel Türk sanatlarının en önemli örnekleri de bu kütüphanede bulunmaktadır. Halk tarafından kurulmuş vakıf kütüphaneleri ile birlikte Ayasofya, Laleli, Fatih, Hamidiye gibi padişah kütüphaneleri de Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde yer almaktadır. Çok eski yıllara ait olan yazma eserler, nüshalar ve padişahlara için yazılan birçok belge bu kütüphanede hizmete açılmıştır (Kaya 2010).

Fotoğraf 1: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

Pertev paşa

16. yüzyıl Osmanlı Devleti vezirlerinden Pertev Paşa aslen Arnavut'tur. Enderun da yetişen Pertev Paşa hümâyun ağası ve daha sonra yeniçeri ağası olmuştur. Yeniçeri de görev yaparken çocuklarını yeniçeri ocağına kaydettirmiştir. Yeniçeri ağalığında on yıl görev yapmış ve bu süre zarfında özellikle ocak işleyişine önem vermiştir. Bu görevden sonra Rumeli beylerbeyi görevine getirilmiştir. Görevlerini en iyi şekilde yerine getiren Pertev Paşa ilk önce dördüncü vezirliğe, 1558' te ise üçüncü vezirliğe getirilmiştir. 1561-1562 yılları arasında denetlemek için gittiği Anadolu sürecinden sonra ikinci vezirliğe getirildi. Kanûnî Sultan Süleyman'ın emri ile başkumandan olmuştur (Bostan, 2007:235-236).

İstanbul'a döndükten sonra yeni padişah II. Selim'in cülûs bahşişini geciktirmesi sebebiyle karışıklıklar çıktı. Bu olaylar esnasında Yeniçerileri teskin etmeye çalışırken yaralanan Pertev paşa, Kıbrıs fethi için Magosa kuşatmasını takviye etmek ve Venedik tarafından teşkil edilen müttefik donanmasını karşılamak için hazırlanan donanmanın serdarlığına getirildi. Alınan yenilgi sebebiyle yaptığı tımar tevcih ve terakkilerinin kabul edilmemesi, tersane ve bununla ilgili harcamalara ait muhasebe ve asker yoklama defterlerinin talep edilmesi dışında ilk anda olumsuz bir tutumla karşılaşmadı. Ancak kısa bir süre sonra halk tarafından suçlandığı için vezirlikten azledilip emekliye sevk edildi (Bostan, 2007:235-236).

Şair Nihâdî'nin bir manzumesine göre Pertev Paşa (9 Ekim 1572) tarihinde vefat etti. Mimar Sinan, Pertev Paşanın vasiyeti üzerine Yeni Cuma isimli bir camii ile kervansaray, hamam, külliye ve çeşme inşa etmiştir (1579) (Bostan, 2007:235-236).

Kur'an-ı Kerim Bezemeciliği ve Ciltçilik

Kur'an-ı Kerim süslemeciliği en eski VIII–IX. yüzyıllar arasında görülmüştür (Taşkale, 2000). XII. ve XIII. Yüzyıllar arasında gelişmeye ve güzel örnekler vermeye devam etmiştir (Özkeçeçi, 2002). Yazma eserlerin baş ve son sayfalarındaki bezemeler göze çarpan ilk süslemelerdir (Kurfeyz, 2003). Yazma eserlerin yazı alanları bittikten sonra okumaya yardımcı olmak için ilk önce kırmızı mürekkep ile hareketler ve duraklama alanları yapılmıştır (Acar, 1996).

Yazma eserlerin kontrolünde hattatın hata yaptığı sayfaya “muhreç sahife” denir (Derman, 2015). Kuran'ı Kerimlerde sağ taraftaki sayfanın sol alt köşesine sol sayfanın ilk metni yazılır buna müşire (işaret eden), pâyende (baki) ta'kibe (izleyici), müşahide (gözleyen), izci, çoban ifadeleri denmektedir (Yılmaz 1996). Bu kelimeler Mushafın sayfa sonu numaraları olmadan kontrol edilmesi ve diğer sayfaya geçerken duraklamadan okunması için önem arz etmektedir (Acar, 1996).

Tezhip sanatçıları tüm becerilerini bu alanlarda yapmakta ve sergilemektedirler. Bütün dönemlerde tezhip sanatçıları Kur'an-ı Kerim'leri çok iyi süslemişlerdir. Allah'ın kelamını edebi bir sanat haline getiren bu hat sanatını bezemek ve tezhip sanatı ile süslemek İslam dininin de gereklerindedir (Kurfeyz 2003). Yazma Kur'an-ı Kerimlerde tezhibin yapıldığı en mühim kısımlar; zahriye sayfası ve hâtime sayfasıdır. Yazma eserlerin ilk sayfalarına yapılan "serlevhalar", Kur'an-ı Kerim'ler de bulunan "sure" ve "sûre başları" en çok görülen alanlardandır. Bu süslemelerden başka yapılan koltuk tezhipleri, güller, duraklar, cetveller, tığlar, kenar suyu cetvelleri ve beyne's-sütûr teknikleri de yazma eserleri ön plana çıkaran bezeme çeşitleridir (Duran, 2012).

Yazma eserlerin saklanması ve korunması bakımından büyük önem arz eden ciltçilik, Orta Asya da kâğıdın icat edilmesiyle birlikte, Türklerde sanat dalı haline gelmiştir (Binark,1975). İlk Türk ciltleri Doğu Türkistan da Mani dinini kabul eden Uygur Türklerine ait olduğu biliniyor. Orta Asya ya mahsus bir sanat dalı olan ciltçilik, Türklerin İslam dinine girmelerinden sonra gelişmiştir. Müslüman Türklerde kitap ve yazı mukaddes sayılırdı. Dini kitaplar daima belden yukarıda yerlerde muhafaza edilirdi. Yazı ve kitaba gösterilen bu hassasiyet kitabın tezyinine ve ciltlenmesine de ayrı bir ehemmiyet verilmesine neden olmuştur. (Binark, 1975: 1-4).

XV. yüzyılda Türk Sanat zevkinin kitap kaplarında milli karakterini bulmaya başlamasının ilk ve güzel örnekleri Fatih Devrine rastlamaktadır. (Çığ, 1971: 12-13). Bu dönemde küçük motiflerle doldurulmuş şemseler, Rumiler ve geometrik süslemeler bu dönemde yapılan ciltlerin ortak süslemeleridir. (Özen, 1998: 16).

Klasik Osmanlı cilt sanatı XVI. yüzyıldan itibaren Türk ve İslam cilt sanatının en büyük mümessili konumuna gelmiştir (Yılmaz, 2004: 45). XVI. yüzyıldan itibaren klasik Osmanlı ciltçiliği Türk ve İslâm cilt sanatının en büyük temsilcisi olmuş ve bu durum XX. yüzyıla kadar sürmüştür (Arıtan, 1993: 551-557).

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde Pertev Paşa Koleksiyonu'na Ait 00002 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerimin Özellikleri

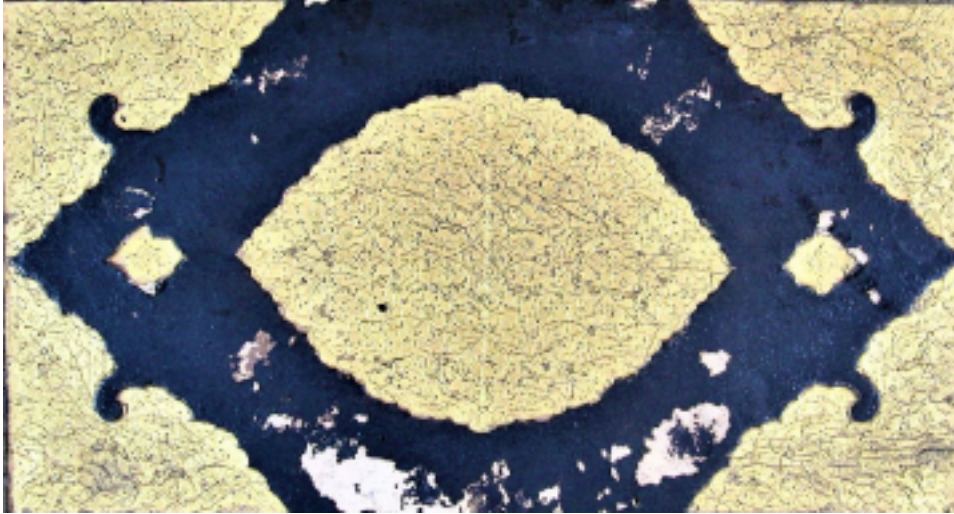
Eserin Adı	: Kur'an-ı Kerim
Bulunduğu Yer	: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon	: Pertev Paşa
Envanter No	: 00002
İstinsah Yeri/Tarihi	: ---/ 963/1556

Hattatı	: ---
Dili	: Arapça
Yazı Cinsi	: Nesih
Eserin Ebadı	: Kağıt: 515X340 mm Yazı: 300X200 mm
Yaprak Sayısı	: 364 yk.
Satır Sayısı	: 15 st.
Mürekkep	: Zer mürekkep, İs mürekkep, Üstübeç mürekkep, Lal mürekkep, Asumüni mürekkep
Kâğıt Özelliği	: Çay rengi, Aharlı
Tezhipli Sayfalar	: Zahriye sayfası, Serlevha, Koltuk, Gül, durak, Sure başı tezhibi, Sırtlı kubbeli kenarsulu Felak ve Nas Sure varakları
Cild Özellikleri	: Lacivert renkli deri ile ciltlenmiş, yazılı cilt olup, mülemma şemse cildir. ¼ simetrik desen tasarımıdır

Tablo 1: Kur'an-ı Kerim'in Özellikleri

Fotoğraf 1: Kur'an-ı Kerim'in Cildi (Üst Kapak) Tezminatı

Fotoğraf 2: Kur'an-ı Kerim'in Şemse, Salbek ve Köşebent Tezminatları

Fotoğraf 3: Kur'an-ı Kerim'in Zencerek ve Bordür Tezminatı

Eserin cildi (Alt-Üst Kapak)

Eserin cildi lacivert deri ile kaplanmış, mülemma şemse cilttir. Kapak $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Cildin orta kısmında beyzi formunda altın zemin üzerine altın ile zerenderzer tekniğinde $\frac{1}{4}$ oranında tasarım uygulanmıştır.

Tasarımda salyangozlu rumiler, bulutlar ve bitkisel motiflerden süslemeler yapılmıştır. Şemse dörtkenardan yine altın dendanlarla sınırlandırılmıştır. Şemsenin iki ucunda küçük salbekler bulunmaktadır. Salbekler altın zemin olup üzerine tek hatayi motifi ile desen oluşturulmuştur.

Şemse ve salbeklerin dışında kalan kısımda köşebent tezminatlar yer almaktadır. Köşebent tezminatlar yine altın zemin üzerine salyangoz rumiler, bulutlar ve bitkisel motifler ile oluşturulmuştur. Motif olarak penç, gonca, hatayi, yapraklar ve tirfiller kullanılmıştır.

Köşebentlerden sonra dörtkenardan çift iplik örgü biçimli zencerek yapılmıştır. Zencereğin iki kenarına 1'er mm'lik kuzular çekilmiştir. Bu alanın dışında

kalın bordür tezyinatı bulunmaktadır. Bordürde yazılar ve süslemelerden tezyinat oluşturulmuştur. Uzun dikdörtgen şeklinde yazı alanları lacivert zemin üzerine altın ile zer (altın) mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanlarının aralarında küçük paftalar oluşturulmuş paftaların içerisinde orta kısmında penç motifi yapılarak dörtkenardan rüzgârgülü mantığında tasarım oluşturulmuştur. İç kısımda olan örgülü zencerek dış kısımda da yapılmıştır. Sayfa kenarında daha ince bir bordür tezyinatı yapılmıştır. Tezyinatta iç kısımdaki yazı alanı ve paftalarda penç, gonca ve bitkisel motifler kullanılmıştır. Uzun dikdörtgen şeklinde ve iç kısımda olan yuvarlak formdaki tezyinat bu alanda da yapılmıştır. Bu alanın dışında dört adet 1'er mm' lik kuzu çekilerek kapak tezyinatı sonlandırılmıştır.

Sertap

Eserin sertabındaki tezyinat mantığı üst ve alt kapağın kenar bordürleri ile aynıdır.

Miklep

Eserin miklep tezyinatı alt-üst kapak tezyinatıyla aynı mantıkta yapılmıştır.

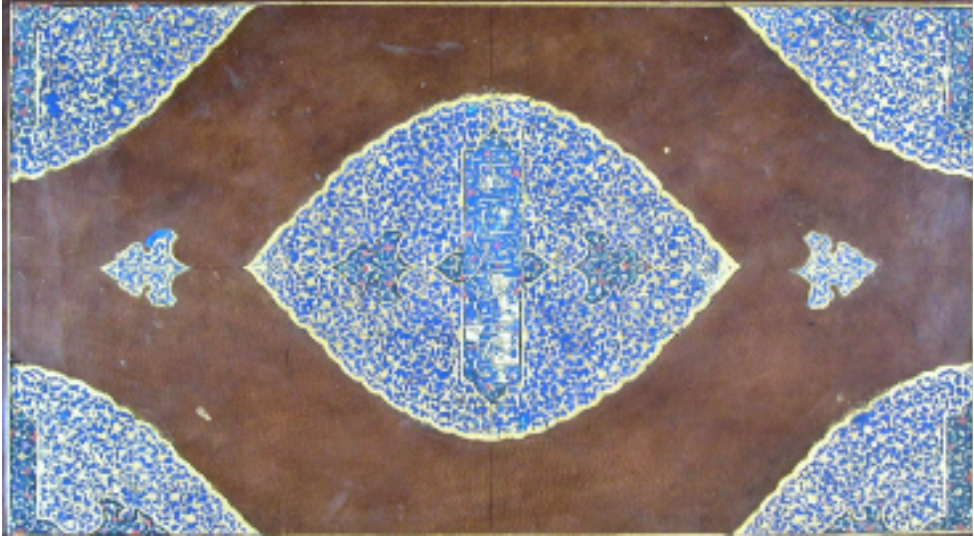
Fotoğraf 4: Kur'an-ı Kerim'in Sertap Süslemesi

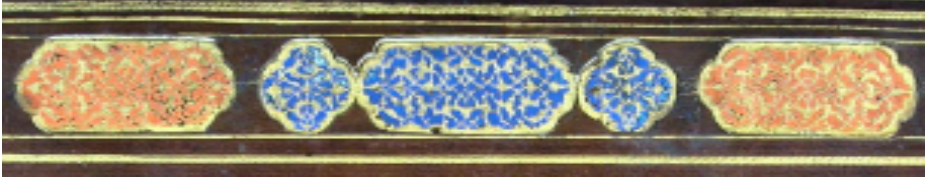
Fotoğraf 5: Kur'an-ı Kerim'in Miklebi

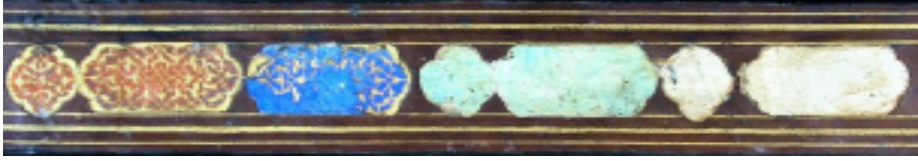
Fotoğraf 6: Kur'an-ı Kerim'in Cildi (İç Kapak)

Fotoğraf 7: Kur'an-ı Kerim'in Şemse, Salbek, Köşebent Tezyinatı

Fotoğraf 8: Kur'an-ı Kerim'in Zencerek ve Bordür Tezyinatı

Fotoğraf 9: Kur'an-ı Kerim'in Sertap Süslemesi

Fotoğraf 10: Kur'an-ı Kerim'in Miklebi

İç Kapak

Eserin cildinin iç kapak tezyinatı kahverengi zeminli olup orta kısmında beyzi formunda şemse ve her iki ucunda küçük salbekler bulunmaktadır. Orta kısmındaki şemsede lacivert zemin üzerine sarı altın ile yoğun bir şekilde rumi tezyinatı yapılmıştır. $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak yapılan tezyinatta Rumiler halîç mantığına oldukça sarmal ve salyangozlu olarak tasarlanmıştır.

Şemsenin orta kısmında yatay dikdörtgen şeklinde her iki ucunda tepelikli yazı alanı bulunmaktadır. Yazı lacivert zemin üzerine altın yani zer mürekkep ile yazılmış ve yazının etrafına tahrir çekilmiştir. Yazı alanında ki tezyinatta bitkisel motiflerle serbest bir kompozisyon uygulanmıştır. Bu alan kenarlardan altın ve siyah renkte havalı dendanlarla çevrelenmiştir.

Şemsenin içerisindeki yazının kenarlarından tepelik biçiminde salbekler yapılmıştır. Salbeklerin içerisindeki lacivert diğer zeminlere göre daha açıktır ve $\frac{1}{2}$ oranında simetrik bir tezyinat uygulanmıştır. Tezyinata gonca, basit yapraklar, pençler ve tirfiller kullanılmıştır. Beyzi formundaki şemsenin etrafı iki kat altın ile havalı dendanlarla sınırlandırılmıştır.

Şemsenin iki ucunda bulunan salbeklerde tepelik formunda yapılmış olup lacivert zemin üzerine altın ile ayırma rumi ve orta bağ rumilerden oluşturulmuştur. Köşebent tezyinatlar da şemsenin $\frac{1}{4}$ 'lük kısmı ele alınarak dörtkenara yapılmıştır. Kenarda kalınca bir bordür tezyinatı yapılmaktadır. Tezyinata uzun dikdörtgen biçimli oval bir yapıya sahip paftalarla süslemeler oluşturulmuştur. Paftalar iki renk olarak yapılmıştır. Birincisinde lacivert zemin üzerine altın ile ayırma ve orta bağ rumiler ile tasarlanmıştır. Diğer uzun paftada ise turuncu zemin üzerine aynı tasarım uygulanmıştır. Üçüncüsünde ise turkuaz zemin üzerine aynı motiflerle desen yapılmıştır. Bordür tezyinatının iki kenarına 1, 3, 1 mantığında altın cetvel kullanılmıştır. 3 mm 'lik kısımda (S) biçimli altın zencerek yapılmış, dış kısımda ise 2' şer adet 1'er mm' lik altın kuzu çekilerek tezyinat sonlandırılmıştır.

Sertap (İç Kısım)

Sertabın iç kısmındaki tezyinat mantığı üst ve alt kapağın iç kısmındaki kenar bordürleri ile aynıdır.

Miklep (İç Kısım)

Eser cildinin miklebinin iç tarafı yine iç kapağın orta kısmındaki tezyinatla birebir aynı olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır.

SONUÇ

Süleymaniye yazma eser kütüphanesinde bulunan Kur'an-ı Kerim 16. Yüzyıla ait olup Pertev Paşa koleksiyonunda bulunmaktadır. Eserin hattatı, müzehhibi ve mücellidi hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

Klasik üslupta yapılan eserde en çok dikkat çeken kısım alt-üst kapak, sertap ve iç kapakta bulunan şemsenin içindeki yazılardır. Yazıların her biri zer (altın) mürekkep ve sülüs hattıyla yazılmıştır. Genel olarak bu dönemde yapılan ciltlerin bordür kısımlarında yazıya pek rastlanmamaktadır. Yazının dışında kalan bütün alanlar yoğun bir tezyinata sahiptir.

Kitap sanatlarının tüm alanlarında olduğu gibi ciltte de zirve noktasını gördüğümüz 16. Yüzyıl klasik döneme ait olan bu eser süsleme yoğunluğu, ince işçiliği ve tasarım gücüne bakıldığında nakkaşhane işi olma ihtimali oldukça yüksektir. Klasik Türk-İslam cildine en iyi örnek teşkil edebilecek eser klasik üslubun bütün özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle iç kapak tezyinatındaki yoğun süsleme, ince işçilik ve renk uyumuyla şaheser denebile-

cek niteliktedir. Yine iç kapaktaki tezyinatta yoğun olarak kullanılan rumili tasarım Selçuklu döneminden izler taşımaktadır.

Sonuç olarak incelenen eserin cildi klasik dönemin bütün özelliklerini yansıtmakta, sonraki yüzyıllarda ve günümüzde yapılan şaheser niteliğindeki eserlere de ışık tutmaktadır.

Kaynaklar

- Acar Ş**, (1996), “Sanat Değeri Taşıyan El Yazması Kitaplar”, Antik Dekorasyon ve Sanat Dergisi, S.48, İstanbul, 79 s.
- Ahmet Saim Arıtan** “Ciltçilik”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1993, C.7, s.551-557.
- Binark, İ.** (1975). Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş
- Bostan İ**, (2007), “Pertev Paşa”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 34,235-236.
- Çığ, K.** (1971). Türk Kitap Kapları, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş Basımevi.
- Derman F Ç**, (2015), “Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme”, (Ed. Ali Rıza Özcan), Hat ve Tezhip Sanatı, TC. Kültür ve Turizm Bak Yay, Ankara, 529 s.
- Duran G**, (2012)“Tezhip Sanatının Kullanım Alanları”, DİA, TDV Yay, İstanbul, 64.
- İstanbul İl Yıllığı**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul. 1967, 348 s.
- Kaya N**, (2010), “Süleymaniye Kütüphanesi”, DİA, TDV Yay, İstanbul, XXXVIII, 121s.
- Kaya N**, (2010), Süleymaniye Kütüphanesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 38, İstanbul, 121-122; “Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserleri”, Vakıfalar Dergisi Sayı, (88-93), 89 s.
- Keskinel B**, (2012), Türkiye’de Yazma Eser Kütüphanelerinin Önemi ve Toplumsal Farkındalık Düzeyleri Bağlamında Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 52 s.
- Kurfeyz N**, (2003), Tezhip, TATAV Yay, İstanbul, 6 s.
- Özen, M. E.** (1998). Türk Cilt Sanatı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkeçeci İ**, (2002), “Kur’an Tezhiplerinin Tarihi Gelişim İçinde Estetik Değerlendirilmesi”, 8. El Sanatları Sempozyumu, 353 s.

“Süleymaniye Kütüphanesi”, AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Anayayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, INC İşbirliği Yay, XX, 173 s.

Taşkale F, (2000) “Kur’an-ı Kerîm’de Açan Çiçekler”, M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 538 s.

Yılmaz A, (1996), Hat Sanatında Satır Sistemi (Sülüs, Nesih, Ta’lik, Rik’a), (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 25 s.